

KARALIAUČIAUS MEISTRO BRUNO GOEBELIO (1860–1944) VARGONAI LIETUVOJE: ISTORIJA IR VARGONDIRBYSTĖS AMATO YPATUMAI

Girėnas Povilionis, Rima Povilionienė

VARGONŲ PAVELDO CENTRAS

LIETUVOS MUZIKOS IR TEATRO AKADEMIJA

Gurių sodų g. 81, LT-11312 Vilnius

girenas@povilionis.com

XX a. pirmoje pusėje dabartinėje Lietuvos teritorijoje beveik pusšimtį vargonų pastatė garsi Karaliaučiaus vargonų meistro Bruno Goebelio (1860–1944) dirbtuvė. Lietuvos vargonų istorijos kontekste šis meistras ir jo palikimas užima reikšmingą poziciją romantinių vargonų statybos tarpsnyje, jo kūrybinis braižas, stilistiniai sprendimai, suformuotos tendencijos turėjo įtakos XX a. antros pusės vargonų statybai Lietuvoje. Straipsnyje, remiantis Goebelio biografiniais duomenimis ir išlikusių vargonų natūros tyrimais, siekiama įvardyti šio meistro vargondirbystės braižo stilistines tendencijas, bendruosius vargonų konstrukcijos ypatumus; archyvinio šaltinio – XX a. pradžios nuotraukos – pagrindu skelbiami papildomi Panevėžio katedroje stovinčių vargonų pastatymo datos ir pirmosios stovėjimo vietos duomenys.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Bruno Goebelis, romantiniai vargonai, Panevėžio katedros vargonai, Kapkaimis, neogotikinis prospektas, *Quintadena 16'*, *Doppelflöte 8'*, *Gamba 16'*, *Principalbass 16'*.

XX a. pirmoje pusėje Karaliaučiuje veikusi vargonų meistro Bruno Goebelio (1860–1944) vadovaujama vargonų dirbtuvė mūsų ir kaimyninėse šalyse pastatė apie 300 įvairaus dydžio vargonų. Ši dirbtuvė buvo viena didžiausių ir pajėgiausių Rytų Prūsijoje, vienu metu joje darbavosi apie 40 meistrų ir pameistrių, kasmet buvo pastatoma net apie dešimt įvairaus dydžio vargonų (arba daugiau kaip 200 vnt. vargonų registrų).

Nuo 1898 iki 1944 m. joje padirbinta apie 300 vargonų nuo 3–5 registrų instrumentų mokykloms ar kelių/keliolikos balsų liturginės paskirties instrumentų iki didelių keliasdešimties registrų koncertinių vargonų. Remiantis Jano Jancos paskelbtu Goebelio dirbtuvės darbų sąvadu¹, didžiausi nauji Goebelio vargonai,

¹ Jan Janca, „Die ost-westpreussische Orgelbauerfamilie Goebel. Zum hundertjährigen Jubiläum der Firmengründung (mit



1. Bruno Goebelis, ~1930, nuotrauka, in:
„Orgelbaumeister Bruno Goebel 70 Jahre alt“, p. 27
Bruno Goebel, circa 1930, photograph

turėję po 52 registrus, buvo pastatyti Karaliaučiaus senamiesčio bažnyčioje (*Altstädtkirche*, op. 145, 1896) ir miesto salėje (*Stadthalle*, op. 300, 1912); pastaruosius 1941 m. tos pačios dirbtuvės meistrai padidino iki 74 balsų. Tarp kitų didesnių Goebelio instrumentų minėtini iki mūsų dienų neišlikę 45 registrų vargonai Klaipėdos Šv. Jono bažnyčioje. Net 50 registrų instrumentą buvo planuota įrengti Klaipėdos Šv. Jokūbo bažnyčioje, tačiau įpusėjusią vargonų statybą nutraukė Antrasis pasaulinis karas, o karo metu stipriai apgadinta bažnyčia nugriauta sovietmečiu (pagal Jancos nurodytą registrų skaičių, spėjama, tai buvusį išpūdinčių 3 manualų vargonų). Karo ir sovietinės okupacijos metais buvo sunaikinti ir visi Karaliaučiaus krašte

zwei Werkverzeichnissen)“, in: *Beiträge zur Musikgeschichte Ostmittel-, Ost- und Südosteuropas*, Hrsg. von Hubert Unverricht, Sinzig: Studio, 1999, p. 199–224.

Goebelio dirbtuvės pastatyti vargonai, išskyrus Kapkaimio (dab. Višniovojės) dvaro muzikos salėje stovėjusį instrumentą, prieš karą perkeltą į Panevėžio Kristaus Karaliaus katedrą. Iš Goebelio dirbtuvėje sukurtų vargonų iki mūsų dienų kelios dešimtys instrumentų išliko Lenkijoje (tarp svarbesnių minėtini net treji dideli vargonai Olštyno bažnyčiose², vargonai Pelplino katedroje³, Varmės Lidzbarko katalikų bažnyčioje⁴ ir kt.). Vokietijoje vieninteliai išlikę šio meistro vargonai yra Berlyno Šv. Mauricijaus bažnyčioje⁵. Lietuvos bažnyčiose stovi 18 pilnai ar fragmentiškai išsaugotų Goebelio vargonų.

Buvusios Prūsijos, visos Rytų Europos vargondirbystės istoriografijoje, taip pat ir Lietuvos menotyroje vargondirbio Goebelio veikla XIX a. pabaigoje – XX a. pirmoje pusėje ir šio meistro palikimas iki šiol tyrinėti palyginti mažai. Biografinės Goebelio gyvenimo datos buvo paskelbtos 1930–1931 m. laikraštyje *Zeitschrift für Instrumentenbau*, minint meistro 70-ąjį jubiliejų⁶. Vėliau gana išsamius biografinius, su vargonų dirbtuvės veikla susijusius duomenis surinko ir 1999 m. paskelbė Prūsijos vargonų istorijos tyrinėtojas Janas Janca straipsnyje „Rytų–Vakarų Prūsijos vargondirbiai Goebeliai. Vargonų dirbtuvės įkūrimo 100-mečiui (su dviem darbų katalogais)“⁷, tiesiogiai bendravęs su Goebelio sūnumi Alfonsu. Vis dėlto studijuojant Jancos pateiktus faktus, susiduriama su neaiškumais, ypač identifikuojant Goebeliui priskiriamų vargonų buvimo vietą ar nurodant išlikusių/neiškusių vargonų pobūdį, nenurodomas vargonų klaviatūrų kiekis. Jancos studijoje apskritai vengiama Goebelio darbų

- 2 Lenk. *Olsztyn*, vok. *Allenstein*; vargonai Švč. Jėzaus Širdies bažnyčioje pastatyti 1916, op. 328, 44 registrai; vargonai Šv. Juozapo bažnyčioje pastatyti 1917, op. 330, 30 registrų; vargonai Kristaus Karaliaus bažnyčioje pastatyti 1936/37, op. 390, 32 registrai.
- 3 Lenk. *Pelplin*; vargonai pastatyti 1907, op. 245, 60 registrų.
- 4 Lenk. *Lidzbark Warmiński*, vok. *Heilsberg*; vargonai pastatyti 1929, op. 365, 52 registrai.
- 5 Vargonai pastatyti 1910, op. 273, 32 registrai.
- 6 „Orgelbaumeister Bruno Goebel 70 Jahre alt“, in: *Zeitschrift für Instrumentenbau*, Bd. 51, Leipzig, 1930–1931, p. 26–27.
- 7 Jan Janca, *op. cit.*

palyginimo, stilistinės analizės ir šio meistro vargonams būdingų bruožų įvardijimo.

Šiame straipsnyje, remiantis Goebelio biografiniiais duomenimis ir išlikusių vargonų natūros tyrimais, siekiama įvardyti šio meistro vargondirbystės braižo stilistines tendencijas, bendruosius šio meistro vargonų konstrukcijos ypatumus. Pastaruju metu aptikus niekur neskelbtą archyvinį šaltinį – XX a. pradžios nuotrauką, straipsnyje patikslinama informacija apie Pavenėžio katedroje stovinčių vargonų pastatymo datą ir pirmąją stovėjimo vietą.

BRUNO GOEBELIO PATIRTIES FORMAVIMAS IR DIRBTUVĖS ĮSTEIGIMAS

Landsbergo miestelyje⁸, Aukštutinėje Silezijoje, 1860 m. katalikų šeimoje gimęs Bruno Goebelis pirmuosius vargondirbystės amato įgūdžius būdamas penkiolikos metų įgijo meistro Antono Czopkos dirbtuvėje, buvusioje už 20 kilometrų nuo gimtinės esančiame Rozenbergo miestelyje⁹. Vėlesni Goebelio biografijos faktai, geografiškai plati tobulinimosi amplitudė liudija šį Karaliaučiaus meistrą per dvidešimt metų (~1875–1894) sukauptus stilistiškai itin turiningą vargondirbystės patirtį, aprėpusią įvairių šalių (Prūsijos, Lenkijos, Vokietijos, Šveicarijos, Prancūzijos, Austrijos–Vengrijos) vargonų statybos mokyklų tradicijas¹⁰:

- įgijęs žinių pas vietos meistrą Czopką, Goebelis išvyko į Svidnicą¹¹ (dab. Lenkijos pietvakariuose) ir dirbo pameistrių dirbtuvėje „Schlag & Söhne“¹²;

8 Vok. *Landsberg*, dab. Lenkija, *Gorzów Śląski* (anksčiau vadintas *Gorzowo*).

9 Vok. *Rosenberg*, dab. Lenkija, *Olesno*.

10 Apibendrinti Goebelio biografijos duomenys pateikiami remiantis: „Orgelbaumeister Bruno Goebel...“, p. 26–27; Jan Janca, *op. cit.*, p. 199–200.

11 Vok. *Schweidnitz*, dab. Lenkija, *Świdnica*.

12 Vargondirbių tėvo ir sūnų Schlagų dirbtuvė „Schlag & Söhne“ veikė 1831–1923 m., pastatė daugiau kaip 1000 instrumentų ir buvo viena svarbesnių dabartinės pietvakarių Lenkijos teritorijoje.

- vėliau darbavosi pas meistrą Johanną Heinrichą Kouleną (1845–1919) Strasbūre. Vadovaujamas šio meistro Goebelis susipažino su prancūziškąja vargondirbystės mokykla ir jos ypatumais, vargonų liežuvėlinių ir alikvotinių registų intonavimo specifika¹³;
- 1886 m. susituokė su Emma Beck ir išvyko į Šveicarijos apylinkes; čia darbavosi Liucernos dirbtuvėje „Goll“¹⁴;
- persikėlęs į Menedorfą¹⁵, dirbo vargonų firmoje „Kuhn“¹⁶;
- 1890 m. išvykęs į Bavariją, dirbo firmoje „Steinmeyer“¹⁷ Etingeno mieste¹⁸;
- 1892 m. persikėlė į Pėčą¹⁹ (dab. Vengrijoje) ir iki 1894 m. dirbo pas meistrą Józefą Angsterį²⁰ (1834–1918); čia įgijo pneumatinės traktūros konstravimo žinių.

Į Rytų Prūsiją Goebelis grįžo būdamas 34 metų, tačiau jau patyręs meistras. Ornetos miestelyje²¹ įkūręs dirbtuvę, 1894 m. savarankiškai pastatė pirmuosius

13 „Orgelbaumeister Bruno Goebel“, p. 26.

14 Šį faktą nurodo tik Janca (Jan Janca, *op. cit.*, p. 1999), o 1930–1931 m. straipsnyje apie Goebelio lankymąsi dirbtuvėje „Goll“ Liucernoje neužsimenama. Tuo metu vargonų dirbtuvei „Goll“ vadovavo Friedrichas Gollis, šią dirbtuvę 1868 m. perėmęs iš savo mokytojo Friedricho Haaso, kurio dėka XIX a. vid. tai buvo bene žinomiausia dirbtuvė visame krašte.

15 Vok. *Männedorf*, šveic. *Mänidorf*.

16 Istorinę vargonų dirbtuvę „Kuhn“, 2014 m. minėjusią savo 150-ąjį jubiliejų, 1864 m. įkūrė Johannas Nepomukas Kuhnas. Goebeliui atvykus dirbtuvė jau buvo įsitvirtinusi šalyje ir gaudavo reikšmingų naujų vargonų statybos užsakymų. Pvz., 1872 m. jos meistras pastatė didžiuosius vargonus pagrindinėje Ciuricho koncertų salėje „Tonhalle“.

17 Fisharmonijų ir vargonų dirbtuvė „Steinmeyer“ veikė 1847–2001 m., buvo laikoma didžiausia vargonų dirbtuve Bavarijoje, padirbdino daugiau kaip 2000 vargonų ir apie 6000 fisharmonijų.

18 Vok. *Oettingen in Bayern*.

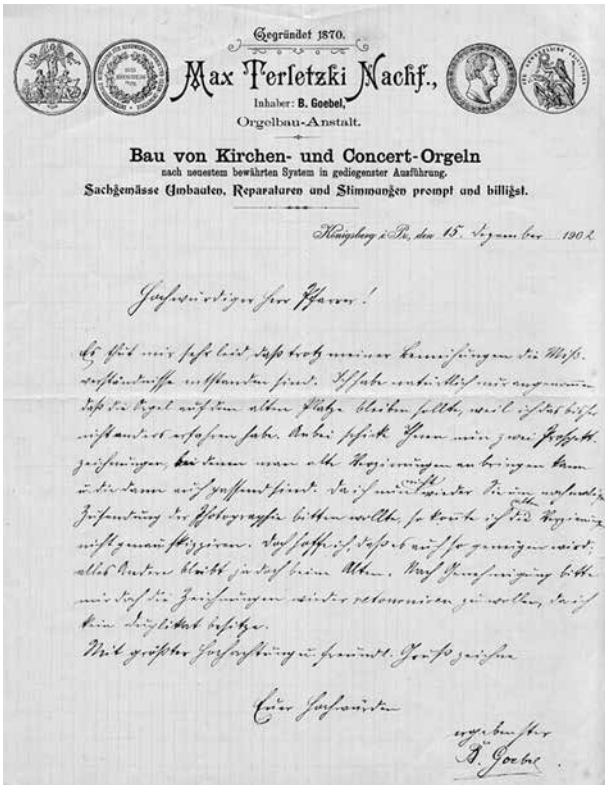
19 Vengr. *Pécs*, vok. *Fünfkirchen*.

20 Józefas Angsteris buvo vieno žymiausių Prancūzijos vargondirbio Aristidėo Cavaillé-Collio mokinys, kartu su juo darbavosi prie Paryžiaus Švč. Trejybės bažnyčios ir Dievo Motinos katedros vargonų statybų. Galima teigti, kad per Angsterį Goebelis įgijo ir prancūziškosios vargondirbystės žinių.

21 Vok. *Wormditt*, dab. Lenkija, *Orneta*.



2a



2b

vargonus Arnsdorfo²² katalikų bažnyčioje (2 manualai, pedalai, 19 registų, pneumatinė traktūra) bei Dovyčiuose²³ (2 manualai, pedalai, 20 registų, pneumatinė traktūra)²⁴. Šiuos vargonus itin palankiai įvertino to meto vienas žymiausių Karaliaučiaus meistrų Maxas Terletzki (1834–1903), vargondirbystės amato mokėsis pas Aristidėją Cavallé-Collį Prancūzijoje.

22 Vok. Arnsdorf, dab. Lenkija, Lubomino.

23 Liet. Dvyvitai, vok. Diwitten, dab. Lenkija – Dywity.

24 Janca šiuos dvejus vargonus Goebelio sąvade nurodo kaip op. 1 ir op. 2 (Jan Janca, *op. cit.*, p. 200). Arnsdorfo bažnyčioje pastatyti vargonai išliko iki mūsų dienų ir yra veikiančys.

2. Bruno Goebelio dirbtuvės pavadinimas „Max Terletzki Nachfolger, Inhaber Bruno Goebel, Orgelbauanstalt:“

a) Švėkšnos vargonų (1906) emblema, Girėno Povilionio nuotrauka

b) Bruno Goebelio laiškas ant firminio dirbtuvės blanko, 1902 09 15, nuotrauka, in: Christa Mühleisen, *Erinnerung an die weltberühmte Orgelbauanstalt Terletzki-Wittek in der Wilhelmstraße 56 in Elbing und Terletzki-Goebel in Königsberg*, [interaktyvus], [žiūrėta 2014-12-02], http://www.aefl.de/orldd/Terletzki-Wittek/terletzki_wittek.htm

Title of Bruno Goebel's workshop „Max Terletzki Nachfolger, Inhaber Bruno Goebel, Orgelbauanstalt:“

a) Emblem of the Švėkšna organ (1906)

b) Bruno Goebel's letter on the headed paper of the workshop, 15 September 1902

Jis 1898 m. pasiūlė Goebeliui perimti dirbtuvę, turėjusią gerą vardą, darbuotojų komandą, per 28 metų laikotarpį jau pastačiusią net 130 vargonų. Ar iki tol Terletzki ir Goebelis buvo susitikę, istoriografijoje neminima, tačiau tokį Terletzki sprendimą galėjo lemti keli reikšmingi sutapimai: jis puikiai suvokė dėl senovo amžiaus privalęs perduoti įpėdiniui savo kūrybinį verslą²⁵, Goebelis buvo jaunas ir daug žadantis vargondirbys, Terletzki ir Goebelio patirtį tiesiogiai ir netiesiogiai saistė prancūziškoji Cavallé-Collio mokykla.

Goebeliui persikėlus į Karaliaučių ir perėmus vadovavimą, dirbtuvė buvo pavadinta „Max Terletzki Nachfolger, Inhaber Bruno Goebel, Orgelbauanstalt“ („Maxo Terletzki vargonų įmonės įpėdinis, savininkas Bruno Goebelis“, [2 il.]). Iš pradžių Goebelis reiškėsi kaip Terletzki veiklos tęsėjas, tačiau po senojo meistro mirties, 1908 m. dirbtuvės pavadinimo formuluotė buvo pakeista į „Bruno Goebel (Max Terletzki

25 Maxas Terletzki turėjo brolių Augustą, su kuriuo nuo 1856 m. dirbo jūdvių vargonų dirbtuvėje Elblonge (vok. *Elbing*, dab. *Elbląg*, Lenkija). Tačiau veikiausiai brolių keliai išsiskyrė, nes Augustas liko Elblonge, dirbo su jo pasekėju meistru Eduardu Witteku (jam 1893 m. perdavė savo dirbtuvę), o Maxas 1871 m. atvyko į Karaliaučių ir čia įkūrė savo dirbtuvę. Veikiausiai broliai Terletzki neturėjo sūnų ar kitų artimų giminių, kurie pratęstų šeimos vargondirbystės tradiciją.

3. Atnaujintas Bruno Goebelio dirbtuvės pavadinimas „Bruno Goebel (Max Terletzki Nachfolger) Orgelbauanstalt:“

- a) Šventybrasčio vargonų (1926) emblema, Girėno Povilionio nuotrauka
- b) Bruno Goebelio laiškas ant firminio dirbtuvės blanko, 1909 07 15, nuotrauka, in: Christa Mühleisen, *Erinnerung an die weltberühmte Orgelbauanstalt Terletzki-Wittek in der Wilhelmstraße 56 in Elbing und Terletzki-Goebel in Königsberg*, [interaktyvus], [žiūrėta 2014-12-02], http://www.aefl.de/orldd/Terletzki-Wittek/terletzki_wittek.htm

Revised title of Bruno Goebel's workshop „Bruno Goebel (Max Terletzki Nachfolger) Orgelbauanstalt:“

- a) Emblem of the Šventybrastis organ (1926)
- b) Bruno Goebel's letter on the headed paper of the workshop, 15 July 1909

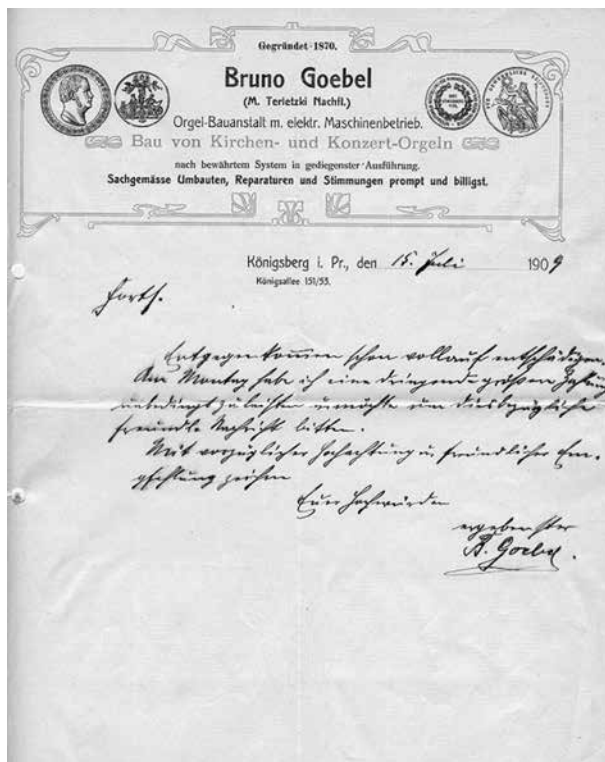
Nachfolger) Orgelbauanstalt“ („Bruno Goebelio (Maxo Terletzkiio įpėdinio) vargonų įmonė“, [3 il.]).

XX a. pirmoje pusėje dirbtuvės darbų apimtys buvo didžiulės, įrenginiai nuolatos tobulinami. Dirbtuvėje darbuosė ne tik kelios dešimtys meistrų, bet ir šeimos tradiciją puoselėjantys Goebelio sūnūs²⁶. 1932 m. dviejų sūnų Hanso ir Alfonso iniciatyva dirbtuvė buvo pavadinta „Orgelbauanstalt Bruno Goebel Söhne“ [4 il.]. Plėsdami veiklą, Goebelio sūnūs dirbtuvės padalinį įkūrė ir Lietuvoje – 1928 m. Hansas Goebelis Kaune

26 Vargondirbystės istorijos puslapiuose aptiksime nemažai pavyzdžių, liudijančių stiprų šio amato tradicijos susaistymą giminytės ryšiais, veiklos tęsimą ir/arba dirbtuvių perdavimą iš kartos į kartą. Galbūt neatsitiktinai vargondirbystės keliu pasuko ir Goebelio sūnūs. Vyriausias sūnus Josefas (1893–1969) 1920 m. Gdanske įkūrė savo vargonų dirbtuvę. Sūnus Friedrichas (1900–1971) nuo 1914 m. mokėsi tėvo dirbtuvėje Karaliaučiuje, 1919–1920 m. išvyko į dirbtuvę „Jemlich Orgelbau“ Drezdene, 1925–1937 m. darbuosė Johanneso Klaiso dirbtuvėje Bonoje, nuo 1937 m. tapo tėvo dirbtuvės bendrasavininkiu ir jai vadovavo iki subombordavimo 1944 m. (tais pačiais metais mirė ir senasis vargonų meistras Bruno Goebelis). Sūnus Karlas taip pat buvo vargonų meistras, tačiau žuvo Pirmojo pasaulinio karo fronte. Kiti Goebelio sūnūs – Hansas (1897–1965) ir Alfonsas (1902–1989) – dirbo tėvo dirbtuvėje Karaliaučiuje. Tikėtina, kad finansine dirbtuvės dalimi rūpinosi Alfonsas Goebelis, 1938 m. apgynęs daktaro disertaciją „Sąnaudų skaičiavimai vargondirbystės amate“ (*Die Selbstkostenrechnung im Orgelbauhandwerk*, Düsseldorf, Dissertations-Verlag, 1938).



3a



3b

atidarė „Jono Goebelio vargonų dirbtuvę“, veikusią iki 1934 metų²⁷. Lietuvos parapijoms išplatintame reklaminiame dirbtuvės lankstinuke ši įmonė buvo pristatoma kaip bendra Jono Goebelio ir Lietuvos muzikos centro dirbtuvė²⁸ [5 il.].

27 Jono Goebelio vargonų taisymo dirbtuvės byla, in: Kauno apskrities archyvas (toliau – KAA), f. 209, ap. 2, b. 5429, l. 1–25. Byloje (l. 29v) rašoma, kad dirbtuvė likviduota 1934 m. spalio mėn. 19 d. Taip pat nurodytas dirbtuvės adresas Miško g. 13 (l. 1), užima vieną kambarį, samdomi 4 darbininkai, kurie dirbo „rankom ir mašinom“.

28 Nurodomas dirbtuvės adresas Kaune: Minties rato g. 33a.



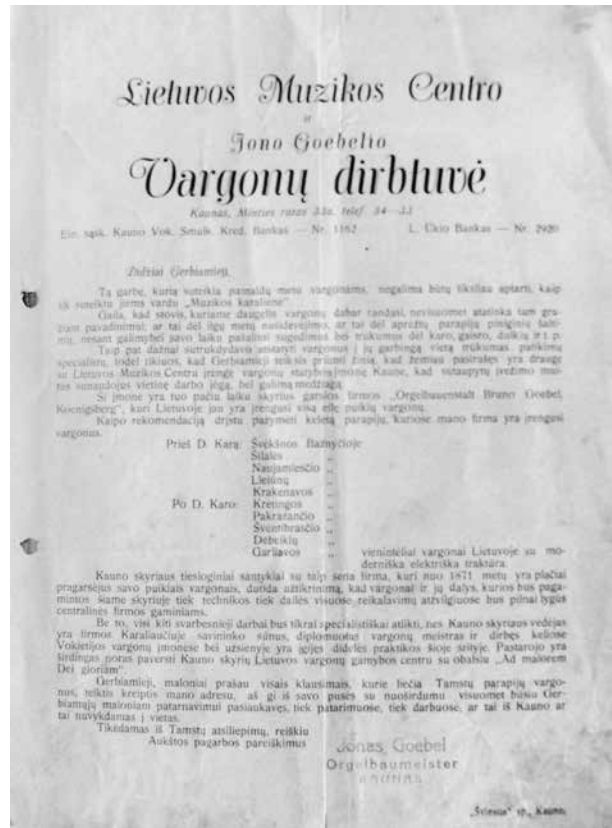
4. Akmenės bažnyčios vargonų (1935) emblema su Bruno Goebelio dirbtuvės pavadinimu „Orgelbauanstalt Bruno Goebel Söhne“, Girėno Povilionio nuotrauka

Emblem of the organ in the Akmenė church (1935) with the title of Bruno Goebel's workshop „Orgelbauanstalt Bruno Goebel Söhne“

Tikėtina, kad įsteigiant įmonę Kaune buvo siekiama sutaupyti vargonų gabenimo į Lietuvą muito kaštus – atskiros vargonų dalys buvo įvežamos kaip žaliava, o Kaune buvo gaminamos trūkstamos dalys ir surinkinėjami vargonai. Vis dėlto Kauno dirbtuvėje surinktų vargonų kokybė skyrėsi nuo Karaliaučiaus meistrų darbo, bažnyčiose surenkamos vargonų spintos pasižymėjo nestabilumu, buvo apkaltos paprastomis lentomis, sumontuoti pneumatinės traktūros švininiai vamzdeliai neretai po kelių metų deformuodavosi ir pan. Lietuvoje nuo 1930 m. Jonas Goebelis pastatė keletą vargonų, kurie įtraukti į bendrą Goebelio dirbtuvės darbų Lietuvoje sąrašą [1 lentelė], – tai vargonai Garliavoje, Varsėdžiuose, Šančiuose, Kaune, Akmenėje [6 il.], Saločiuose, Kamajuose.

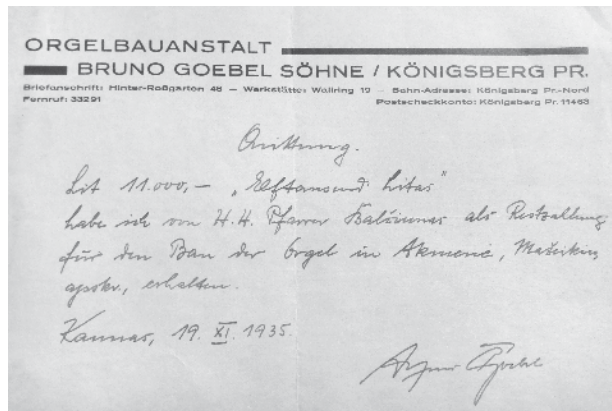
BRUNO GOEBELIO VARGONAI LIETUVOJE

Gausi vargonų meistro Goebelio ir jo dirbtuvės palikimo dalis siejama su dabartine Lietuvos teritorija, kurioje 1900–1943 m. iš viso buvo pastatyti 45 vargonai [1 lentelė]. Iš jų net 18 instrumentų buvo padirbdinta vien Klaipėdos krašto bažnyčioms, šiai teritorijai priklausant Vokietijos administracijos sudėčiai (dauguma vargonų pastatyti iki 1923, Klaipėdos mieste – 1940 ir 1941–1943). Tačiau daugelis vargonų Mažosios Lietuvos bažnyčiose buvo sugriauta Antrojo pasaulinio karo metais ir sovietmečiu. Iki mūsų dienų Goebelio vargonai šiame krašte išliko tik Šilutės, Švėkšnos ir Ropkojų (fragmentiškai) katalikų bažnyčiose. Dar



5. Lietuvos parapijoms platintas Lietuvos muzikos centro ir Jono Goebelio vargonų dirbtuvės reklaminis pranešimas, ~1930 m., Kirdeikių bažnyčios archyvas

Promotional announcement of the Lithuanian Music Centre and Hans Goebel's organ workshop distributed in Lithuanian parishes, around 1930



6. Alfonso Goebelio laiškas dėl atsiskaitymo už Akmenės bažnyčios vargonus, 1935 11 19, Akmenės bažnyčios archyvas

Alphonse Goebel's letter concerning the payment for the organ of the Akmenė church, 19 November 1935

1 lentelė. Bruno Goebelio dirbtuvės vargonai dabartinės Lietuvos geografinėse ribose. Sąrašas

Table 1. Organs manufactured by Bruno Goebel's workshop in the geographical territory of today's Lithuania. List

Eil. Nr.	Data	Vietovė	Bažnyčia ar kitas pastatas	Registūrų ir klaviatūrų skaičius	Opus	Dabartinė situacija
1.	1898/1931	Kapkaimis / Panevėžys	Katalikų Katedra	23/II/Ped 37(25)/III/Ped	be nr.	Išliko
2.	1900	Plikiai (Klaipėdos r.)	Ev. liuteronų bažnyčia	16/II/Ped	181	Išliko tik fasadas
3.	1902	Klaipėda	Mokytojų seminarija ¹	3	196	Neišliko
4.	1902	Klaipėda	Mokytojų seminarija	3	196a	Neišliko
5.	1906	Klaipėda	Babtistų bažnyčia	10	231	Neišliko
6.	1906	Švėkšna (Šilutės r.)	Katalikų bažnyčia	24/II/Ped	240	Išliko
7.	1907	Klaipėda	Seminarijos mokykla ^{II}	12	252	Neišliko
8.	1907	Klaipėda	Seminarijos mokykla	4	253	Neišliko
9.	1907	Šilutė	Katalikų bažnyčia	10/II/Ped	248	Išliko
10.	1908	Paleičiai (Šilutės r.)	Ev. liuteronų bažnyčia	15	258	Neišliko
11.	1908	Tauragė	Katalikų bažnyčia	16/II/Ped	255 a	Neišliko
12.	1909	Kairiai (Klaipėdos r.)	Ev. liuteronų bažnyčia	11	269	Neišliko
13.	1909	Sartininkai (Tauragės r.)	Katalikų bažnyčia	7/I/Ped	263	Išliko (išardyti) ^{III}
14.	1910	Karklė (Klaipėdos r.)	Ev. liuteronų bažnyčia	13	279	Neišliko
15.	1910	Leliūnai (Utenos r.)	Katalikų bažnyčia	21/II/Ped	276	Išliko
16.	1910	Pašyšiai (Šilutės r.)	Ev. liuteronų bažnyčia	12	282	Neišliko
17.	1910	Ropkojai (Pagėgių sav.)	Katalikų bažnyčia	9/II/Ped	278	Išliko fragmentiškai ^{IV}
18.	1910	Viešintos (Anykščių r.)	Katalikų bažnyčia	20/II/Ped	277	Išliko
19.	1911	Klaipėda	Katalikų (Švč. Trejybės) bažnyčia	17/II/Ped	287	Neišliko
20.	1911	Klaipėda	Mergaičių licėjus	9	292	Neišliko
21.	1911	Krekenava (Panevėžio r.)	Katalikų bažnyčia	28/II/Ped	295	Išliko
22.	1911	Vyžiai (Šilutės r.)	Ev. liuteronų bažnyčia	17/II/Ped	294	Neišliko
23.	1912	Šilalė	Katalikų bažnyčia	22/II/Ped	296	Išliko
24.	1913	Alanta (Molėtų r.)	Katalikų bažnyčia	23/II/Ped	313	Išliko
25.	1913	Jokūbavas (Kretingos r.)	Katalikų bažnyčia	10	309	Neišliko
26.	1913	Klaipėda	Anglikonų bažnyčia	9	305	Neišliko
27.	1913	Naujamiestis (Panevėžio r.)	Katalikų bažnyčia	34/II/Ped	306	Neišliko
28.	1914	Klaipėda	Šv. Jono ev. liuteronų bažnyčia	45/III/Ped	317	Neišliko
29.	1914	Salakas (Zarasų r.)	Katalikų bažnyčia	25/II/Ped	316	Išliko
30.	1922	Lauksargiai (Tauragės r.)	Ev. liuteronų bažnyčia	12	344	Neišliko
31.	1925	Kretinga (Kretingos r.)	Pranciškonų bažnyčia	30/II/Ped	354	Neišliko
32.	1926	Pakražantis (Kelmės r.)	Katalikų bažnyčia	9/II/Ped	355	Išliko
33.	1926	Šventybrastis (Kėdainių r.)	Katalikų bažnyčia	4/I/Ped	356	Išliko
34.	1928	Debeikiai (Anykščių r.)	Katalikų bažnyčia	22/II/Ped	363	Išliko
35.	1930	Garliava (Kauno r.)	Katalikų bažnyčia	21/II/Ped	367	Išliko, stipriai perstatyti

36.	1930	Varsėdžiai (Šilalės r.)	Katalikų bažnyčia	6	370	Išliko
37.	1931	Šančiai (dab. Kauno m.)	Katalikų bažnyčia	15/II/Ped	374	Išliko
38.	1933	Kaunas	Dievo kūno bažnyčia	10	378	Neišliko
39.	1933	Kaunas	Jėzuitų bažnyčia	34/III/Ped	379	Neišliko
40.	1934	Kamajai (Rokiškio r.)	Katalikų bažnyčia	10/II/Ped 19/II/Ped ^v	380	Išliko
41.	1934	Kaunas	Konservatorija	14	381	Neišliko
42.	1935	Akmenė (Akmenės r.)	Katalikų bažnyčia	14/II/Ped	385	Išliko
43.	1935	Saločiai (Pasvalio r.)	Katalikų bažnyčia	13	383	Neišliko
44.	1940	Klaipėda	Miesto kapinių koplyčia ^{vi}	7	414	Neišliko
45.	1941– 1943	Klaipėda	Šv. Jokūbo ev. liuteronų (lietuvininkų) bažnyčia	50/III/Ped ^{vii}	423	Neišliko, nebuvo baigti

I Jancos straipsnyje ši vietovė įvardyta vok. *Präparandie* (Jan Janca, *op. cit.*, p. 213).

II Vok. *Seminar-Übungsschule*.

III 2001 m. vargonai buvo išardyti ir pervežti į Žemaičių vyskupystės muziejų Varniuose.

IV Išliko projektas be vamzdžių, stipriai suniokota griežykla, oro skirstymo dėžės ir dalis medinių vamzdžių.

V Buvo suplanuota pastatyti 19 registų vargonus, tačiau iš 1934 m. dokumentų galima spręsti, kad pradžioje buvo sumontuota ir sumokėta tik už 10 registų vamzdžius, nes rašoma, kad „Jonas Goebelis su Kamajų klebonu visiškai atsiskaitė“. 10 registų vargonai nurodomi Bruno Goebelio vargonų firmos darbų sąvade, nors vargonų griežykloje yra 19 registų jungiklių.

VI 1947 m. koplyčia paversta stačiatikių cerkve, vargonai, tikriausiai, sunaikinti.

VII Buvo numatyta pastatyti 50 registų ir tikriausiai 3 manualų su pedalais vargonus, tačiau nebuvo baigti, nes bažnyčia karo metu stipriai apgadinta, o sovietmečiu nugriauta.

penkiolika šios firmos instrumentų išliko kitose Lietuvos bažnyčiose. Šiandien tarp vertingiausių Goebelio vargonų Lietuvoje minėtini instrumentai Švėkšnos, Leliūnų, Alantos, Panevėžio, Krekenavos, Salako, Akmenės bažnyčiose. Ilgą laiką Naujamiestyje, Panevėžio rajone, stovėję didžiausi Lietuvoje išlikę Goebelio vargonai (2 manualai ir pedalai, 34 registrai, 1913) sudegė 2007 m. per bažnyčios gaisrą.

Pirmieji Goebelio vargonai dabartinės Lietuvos teritorijoje buvo pastatyti 1900 m. Plikų evangelikų liuteronų bažnyčioje, iš jų iki mūsų dienų išlikęs tik projektas²⁹. Tačiau Panevėžio katedroje stovi dar pora metų anksčiau (1898) sukurti apskritai vieni seniausių Goebelio vargonų. Į Panevėžio katedrą jie buvo perkelti 1931 m., originalų instrumentą įkomponavus į naujesnį, bet paliekant pirminį projektą. Šie vargonai

1898 m. buvo sukurti Rytprūsių dvarininko Erbės Arnoldo Heubacho (1857–1923) dvarui Kapkaimyje³⁰, Karaliaučiaus apskrityje, turėjo 2 manualus ir 23 registrus. Iki šiol apie Kapkaimio dvaro vargonų perkėlimą į Panevėžio katedrą buvo žinoma iš kelių archyvinių raštų. Pavyzdžiui, 1930 m. spalio 9 d. Goebelis pateikė pasiūlymą padidinti į Panevėžio katedrą planuojamą perkelti instrumentą – pagaminti 3 manualų ir 37 balsų vargonus, negalutinė kaina 59 500 Lt³¹. Tačiau sumontavus naują trijų manualų ir 37 registų griežyklą, vargonai liko nebaigti ir padidinti tik dviem registrais (iki 25). Antras dokumentas – tai Bruno Goebelio ir Panevėžio vyskupijos kurijos 1931 m. rugpjūčio 1 d. preliminari sutartis, kurioje teigiama, kad „už 39000 lt. vargonai, kurie yra Vokietijoje, Karaliaučiaus apskr., Kapkaimio

29 2001 m. ekspedicijos metu šio straipsnio autorius Girėnas Povilonis bažnyčios palėpėje dar buvo aptikęs išardytus, sovietmečiu stipriai suniokotos griežyklos ir traktūros fragmentus.

30 Vok. *Gut Kapkeim*, dab. *Višniovojė (Вишнёвое)*, Kaliningrado sr.

31 Panevėžio kurijos dokumentai, in: Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 1650, ap. 1, b. 97, l. 1–6. Dėkojame Skirmantei Smilingytei-Žeimienei už nuorodą į dokumentą.

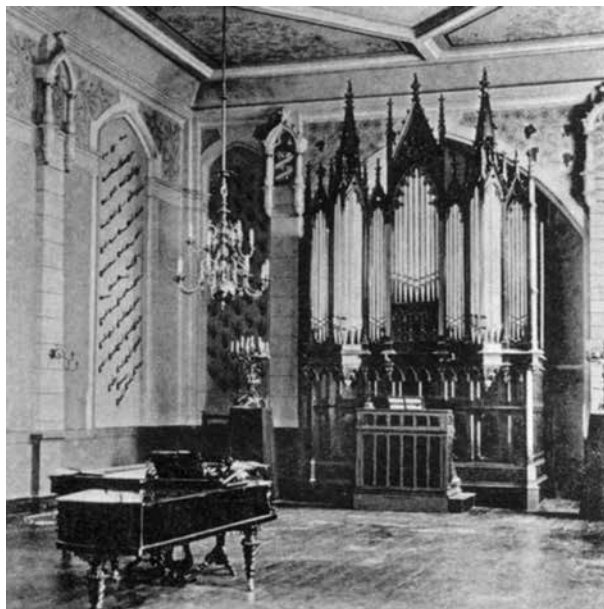
- 7. a) Kapkaimio dvaro rūmai, ~1910–1925, Rytų Prūsijos vaizdų archyvas
- b) Kapkaimio dvaro Muzikos salė su vargonais, ~1910–1925, Rytų Prūsijos vaizdų archyvas
- c) Panevėžio katedros vargonai, 2014, Panevėžio Kristaus Karaliaus katedros archyvas
- a) Kapkeim manor, circa 1910–1925
- b) Music hall with an organ in the village of Kapkeim, circa 1910–1925
- c) Organ of the Panevėžys Cathedral, 2014



7a

dvare pas p. Heubachą, pasirašius šią sutartį, su visomis savo dalimis priklausys katedrai³². 2014 metais aptiktas dar vienas neginčijamas ir svarus įrodymas, patvirtinantis vargonus stovėjus Kapkaimio dvare. Tai Rytų Prūsijos vaizdų archyve (*Bildarchiv-Ostpreussen*) saugoma 1910–1925 m. daryta Kapkaimio dvaro muzikos salės nuotrauka su vargonais. Archyvinėje nuotraukoje matomas vargonų fasadas tiksliai sutampa su Panevėžio katedros vargonų vaizdu [7 il.].

Įprastai Goebelis savo vargonus nuosekliai numeravo. Tačiau Kapkaimio dvaro – Panevėžio katedros vargonai neturi Goebelio dirbtuvės instrumentams būdingo opuso. Opuso ties Goebelio dirbtuvėje 1898–1900 m. sukurtais vargonais nenurodo ir Janas Janca. Be to, ties šiais vargonais Janca klaidingai nurodo vietovės pavadinimą „Heubach“ (iš tiesų – tai dvaro savininko pavardė), o Panevėžio vargonai įrašyti atskiroje sąrašo eilutėje³³. Kapkaimio vargonų nenumeravimas ir pastatymo data, 1898-ieji, leidžia daryti prielaidą dėl dvigubos Kapkaimio dvaro – Panevėžio katedros vargonų autorystės. Nurodyti metai sutampa su Terletzchio dirbtuvės perdavimu Goebeliui, todėl tikėtina, kad tai galėjo būti vieni paskutiniųjų Terletzchio statytų ar pradėtų statyti vargonų, o statybos darbų pabaigai veikiausiai vadovavo Goebelis. Tai paaiškintų, kodėl Goebelis, kataloguodamas savo darbus, į bendrą numeraciją neįtraukė pereinamuoju laikotarpiu sukurtų vargonų.



7b



7c

32 Panevėžio kurijos dokumentai, in: LVIA, f. 1650, ap. 1, b. 97, l. 9.

33 Jan Janca, *op. cit.*, p. 209, 214.

Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmoje pusėje istorinių romantinio stiliaus vargonų pastatyta daugiau kaip 300. Greta Karaliaučiaus meistro Bruno Goebelio šalyje vargonus stačiusių svarbesniųjų meistrų tarpe – Martynas Masalskis (1858–1954, turėjęs dirbtuvę Panevėžyje ir Lietuvoje bei kaimyninėse šalyse pastatęs apie 50 vargonų ir 550 fisharmonijų), Vilniaus vargonų meistras Juozapas Radavičius (~1835–~1908, iš viso Lietuvoje, Latvijoje ir Baltarusijoje žinoma daugiau kaip 30 jo dirbtuvėse pagamintų vargonų, kurių dauguma išliko), Jonas Garalevičius (1871–1943, pastatė bei rekonstravo apie 100 vargonų Lietuvoje, Lenkijoje, Latvijoje, Baltarusijoje), Waclawas Biernackis (1878–1954, Lietuvoje, Lenkijoje, Baltarusijoje pastatė bei perstatė daugiau kaip 150 vargonų). Lietuvoje darbavosi ir meistrai iš Latvijos, pvz., Emilis Martinas (1848–1922) iš Rygos, Friedrichas Weissenbornas (minimas 1864–1899/1901?) iš Jekabpilio. Taip pat minėtini vargondirbiai tėvas ir sūnus Szymański iš Lenkijos.

Šiuo laikotarpiu būdingos romantinės vargondirbystės tendencijos lėmė specifinius vargonų konstrukcijos ir dispozicijų/registrų ypatumus. Dar XIX a. viduryje Lietuvos vargonų skambesyje įvyko radikalus stilistinis pokytis, antrinantis Vakarų Europos muzikinėje kultūroje pasklidusiai romantinei tradicijai. Tuo metu vargonų dispozicijoje imta koncentruotis į skirtingus vienodo aukščio registrus (dėl to atsisakyta aukštų oktavinių balsų), atskiruose vargonų manaluose sutelkiami fleitiniai, strykiniai, liežuvėliniai registrai, atitinkantys simfoninio orkestro grupes.

Toliau straipsnyje susisteminami Goebelio vargonams būdingi bruožai, remiantis Lietuvoje išlikusiais jo instrumentų pavyzdžiais.

Vargonų prospektai

Goebelio vargonų prospektai neogotikiniai, įvairių modifikacijų (struktūrinių kompozicijų). Prospekte

sumontuoti vamzdžiai dažniausiai yra funkciniai (grojantys), rečiau – atliekantys tik dekoratyvinę paskirtį. Neogotikinis prospekto tipas nebuvo išskirtinis Goebelio vargonų bruožas, bet plačiai paplitęs XX a. pradžios vargonų fasadų kompozicijose visoje Europoje ir atliepė to meto architektūrinėms istorizmo tendencijoms. Vienas pirmųjų tokio tipo vargonų prospekto pavyzdžių Lietuvoje datuojamas 1885 metais – tai Vokietijos vargonų firmos „E. F. Walcker“ instrumentas Rokiškio bažnyčioje. Tuo pačiu metu Lietuvoje neogotikinio prospekto pavyzdžių pastatė keletas latvių vargondirbių – Weissenbornas (Biržų evangelikų reformatų, Baisogalos bažnyčiose, XIX a. pab.), Martinas (Gruzdžių bažnyčioje, 1910; Kelmės bažnyčioje, 1913), Andrejs Sunaklis (Pakalnės bažnyčioje, XX a. pr.); Andrzejus Blombergas iš Varšuvos (Užuguosčio bažnyčioje, XX a. pr.); nemažai pavyzdžių matome tarp vietos meistrų – tai Masalskis (Pumpėnų bažnyčioje, 1892; Skirsnemunės, Ramygalos bažnyčiose, XX a. pr.), Radavičius (Eržvilko bažnyčioje, 1893; Kauno arkikatedroje, 1896), Garalevičius (Birštono bažnyčioje, XX a. pr.), Biernackis (Naujosios Vilnios, Vilniaus Dievo Apvaizdos bažnyčiose, XX a. pr.), Augustinas Montvilas (Josvainių bažnyčioje, 1935) ir kt. [8 il.].

Traktūra

Goebelio vargonų registrų ir klaviatūrų traktūra beveik visuomet pneumatinė, išskyrus mažus pozityvus. Didesniuose instrumentuose buvo įdiegiamos paruoštos sankabos: *Piano*, *Mezzoforte*, *Forte*, *Tutti*, kartais – keletas laisvai programuojamų kombinacijų. Gana dažnai didesniuose vargonuose sumontuotas *Crescendo/diminuendo valcas* (vok. *Walze*) – pedalu arba rankena valdomas palaiptis, iš anksto fiksuotas registrų įjungimo ir išjungimo mechanizmas. Dauguma Goebelio net ir nedidelių instrumentų turi *suboktavines* ir *superoktavines* sankabas su atitinkamai viena oktava diskantinėje dalyje išplėstu vamzdynu.



8a



8b



8c



8d

8. Neogotikinių vargonų prospektų Lietuvoje pavyzdžiai, Girėno Povilionio nuotraukos:

- a, b) Bruno Goebelio vargonai, Švėkšna, 1906; Šilalė, 1912
- c) Martyno Masalskio vargonai, Pumpėnai, 1892
- d) Juozapo Radavičiaus vargonai, Kauno arkikatedra, 1896

Examples of Neo-Gothic organ façades in Lithuania:

- a, b) Bruno Goebel's organ in Švėkšna, 1906; Šilalė, 1912
- c) Martynas Masalski's organ in Pumpėnai, 1892
- d) Juozapas Radavičius's organ in the Kaunas Archcathedral, 1896

2 lentelė. Tipiškiausi registrai, naudoti Bruno Goebelio vargonuose Lietuvoje

Table 2. Most typical registers used in Bruno Goebel's organs in Lithuania

I manualas	II manualas	Pedalai
<i>Bordun 16'</i>	<i>Principal amabile 8'</i>	<i>Principal 16'</i> ,
<i>Principal 8'</i>	<i>Gedackt 8'</i>	<i>Subbas 16'</i>
<i>Gamba 8'</i>	<i>Quintatön 8'</i>	<i>Echobas 16'</i>
<i>Gemshorn 8'</i>	<i>Salicional 8'</i>	<i>Violon 16'</i>
<i>Flüte harmonique 8</i>	<i>Vox coelestis 8'</i>	<i>Flötenbass 8'</i>
<i>Hohlflöte 8'</i>	<i>Aeoline 8'</i>	<i>Octavbass 8'</i>
<i>Principal 4'</i>	<i>Rohrflöte 8' arba 4'</i>	<i>Cello 8'</i>
<i>Flöte 4'</i>	<i>Traversflöte 4'</i>	<i>Posaune 16'</i>
<i>Mixtur 2 2/3' 3-4 fach</i>	<i>Schalmey 8'</i>	
<i>Rauschquinte 2 2/3'+2'</i>	<i>Oboe 8' arba Clarinette 8'</i>	
<i>Trompete 8'</i>		

Oro skirstymo dėžės

Išilginės su odinėmis membranomis (vok. *Taschenlade*). Tai buvo inovatyvus Goebelio dirbtuvės sprendimas, suteikęs galimybę tarpusavy lengviau ir greičiau sujungti/kombinuoti įvairių manualų registrus, palengvino klavišų paspaudimo jėgą.

Griežykla

Griežykla buvo montuojama atskirai, priešais vargonus. Daugelis griežyklų buvo tipinės, nes jų dalys, išskyrus manualines klaviatūras, buvo gaminamos Goebelio dirbtuvėje (pneumatiniai vamzdeliai ir sankabų blokai su visomis smulkiomis dalimis suprojektuoti ir sumontuoti kruopščiai ir profesionaliai). Darbo braižas liudija dirbtuvėje buvus atskirą meistrų grupę, dirbdinusių tik griežykklas.

Dumplės

Dumplės lygiagretinės, su dviejų tarpsnių klostėmis. Dumtuvai dažniausiai buvo montuojami su kojineis paminomis.

Vamzdynas

Goebelio dirbtuvėje Karaliaučiuje buvo gaminami visi mediniai ir metaliniai vamzdžiai ir jų dalys, išskyrus vamzdžių liežuvėlius (skirtus liežuvėliniams registrams, juos dirbtuvė užsakinėjo). Metaliniai vamzdžiams

dažniausiai naudota 75 proc. alavo-švino skarda, didesnieji vamzdžiai gana dažnai buvo dirbinami iš cinko skardos.

Dispozicija

Goebelio vargonuose naudoti registrai atspindi tipines to laikotarpio romantinių vargonų dispozicijas. Lietuvoje Goebelio statytuose vargonuose vyrauja tarpusavyje panašios dispozicijos. Tipiškiausi Lietuvos vargonų registrai pateikiami 2 lentelėje. 3 lentelėje, remiantis užrašais vargonų griežykloje, pateikiama susisteminta informacija apie Goebelio vargonų registrus, kurių dispozicijos išliko arba buvo suplanuotos.

Pastebėta, kad iki Pirmojo pasaulinio karo Goebelio didžiųjų vargonų dispozicijose aukšti kvintos, tercijos, superoktavos ar *Mixtur* registrai turėjo dažnas repeticijas. Vėlesniuose vargonuose dispozicijos įgavo neobaroko bruožų, aukšti kvintos ir tercijos alikvotiniai registrai repeticijų nebeturėjo, jų sumažėjo ir sudėtinuose *Mixtur* tipo registruose. Nuo 1930 m. Goebelio vargonų dispozicijose pradėta naudoti aukštus registrus *Violino 2'*, *Nachthorn 2'*, *Quintflöte 2 2/3'* ir *Gemshornquinte 2 2/3'*.

Pirmame manuale beveik visada yra registras *Bordun 16'*. Vietoj jo kartais panaudojamas *Quintatön 16'* arba *Quintadena 16'*. Tik Naujamiesčio bažnyčios instrumentas vietoj *Bordun 16'* pirmame manuale

3 lentelė. Vargonų registrai (t. y. užrašai vargonų griežykloje) išlikusiose arba suplanuotose dispozicijose

Table 3. Organ registers whose stoplists have survived or were planned (i.e. notes on the organ keydesk)

Registro pavadinimas	Registas I manuale	Registas II manuale	Registas III manuale	Registas pedaluose
16 pėdų registrai				
<i>Bordun 16'</i>	Alanta, Debeikiai, Garliava, Krekenava, Leliūnai, Panevėžys, Šilalė, Švėkšna, Viešintos	Naujamiestis, Salakas		
<i>Echobas 16'</i>				Akmenė, Debeikiai, Garliava, Kamajai, Pakražantis
<i>Gamba 16'</i>	Salakas			
<i>Gedeckt-Bass 16'</i>				Naujamiestis
<i>Principal 16'</i>	Naujamiestis			
<i>Principal-Bass 16'</i>				Akmenė, Alanta, Debeikiai, Krekenava, Leliūnai, Naujamiestis, Panevėžys, Salakas, Švėkšna, Viešintos
<i>Quintadena 16'</i>	Akmenė			
<i>Quintatön 16'</i>	Kamajai			
<i>Salicet Bass 16'</i>				Panevėžys
<i>Subbas 16'</i>				Akmenė, Alanta, Debeikiai, Garliava, Kamajai, Krekenava, Leliūnai, Naujamiestis, Pakražantis, Panevėžys, Salakas, Šilalė, Šilutė, Švėkšna, Viešintos
<i>Violon 16'</i>				Garliava, Krekenava, Naujamiestis, Panevėžys, Šilalė, Švėkšna
8 pėdų registrai				
<i>Aeoline 8'</i>		Debeikiai, Garliava, Leliūnai, Naujamiestis, Pakražantis, Panevėžys, Šilutė, Viešintos		
<i>Bass Flöte 8', Flötenbass 8'</i>				Alanta, Garliava, Krekenava, Leliūnai, Naujamiestis, Salakas, Viešintos
<i>Cello 8', Violoncello 8'</i>				Akmenė, Alanta, Debeikiai, Garliava, Kamajai, Krekenava, Leliūnai, Naujamiestis, Panevėžys, Salakas, Viešintos
<i>Doppelflöte 8'</i>	Švėkšna			

Registro pavadinimas	Registas I manuale	Registas II manuale	Registas III manuale	Registas pedaluose
<i>Dolce 8'</i>	Alanta	Kamajai, Panevėžys		
<i>Flûte harmonique 8'</i>	Krekenava, Šilalė, Švėkšna	Naujamiestis, Salakas		
<i>Flöte 8'</i>				
<i>Fugara 8'</i>	Naujamiestis, Panevėžys, Švėkšna			
<i>Gamba 8'</i>	Alanta, Debeikiai, Garliava, Krekenava, Leliūnai, Salakas, Šilalė, Viešintos	Akmenė, Šilutė		
<i>Gedackt 8', Lieblighedackt 8'</i>	Akmenė, Debeikiai, Salakas	Alanta, Krekenava, Leliūnai, Naujamiestis (Lgd), Panevėžys, Šilalė, Šilutė, Švėkšna, Viešintos		
<i>Geigen Principal 8'</i>		Viešintos	Panevėžys	
<i>Gemshorn 8'</i>	Alanta, Krekenava, Leliūnai, Naujamiestis, Panevėžys, Salakas, Šilalė, Švėkšna	Viešintos		
<i>Hohlflöte 8'</i>	Akmenė, Alanta, Leliūnai, Naujamiestis, Panevėžys, Šilutė	Garliava, Šilalė, Švėkšna		
<i>Hornprincipal 8'</i>		Garliava		
<i>Jubalflöte 8'</i>	Garliava			
<i>Koncertflöte 8'</i>	Pakražantis, Viešintos	Alanta		
<i>Octav-Bass 8'</i>				Krekenava, Naujamiestis, Panevėžys, Šilalė, Švėkšna
<i>Principal 8'</i>	Akmenė, Alanta, Debeikiai, Garliava, Kamajai, Krekenava, Leliūnai, Naujamiestis, Pakražantis, Panevėžys, Salakas, Šilalė, Šilutė, Švėkšna, Viešintos	Naujamiestis, Švėkšna		Šilalė
<i>Principal amabile 8'</i>		Alanta, Debeikiai, Krekenava, Leliūnai, Salakas, Šilalė		
<i>Quintatön 8'</i>		Alanta, Debeikiai, Krekenava, Naujamiestis, Salakas	Panevėžys	
<i>Rohrflöte 8'</i>	Naujamiestis, Šilalė	Debeikiai, Kamajai, Panevėžys		
<i>Salicional 8'</i>	Naujamiestis, Viešintos	Alanta, Krekenava, Leliūnai, Salakas, Šilalė, Šilutė, Švėkšna	Panevėžys	
<i>Solo flöte 8'</i>	Debeikiai, Kamajai		Panevėžys	
<i>Spitzflöte 8'</i>	Panevėžys			
<i>Viola di Gamba 8'</i>	Kamajai, Panevėžys			
<i>Viola d'amour 8'</i>		Naujamiestis,		
<i>Vox coelestis 8'</i>		Akmenė, Alanta, Debeikiai, Panevėžys, Garliava, Kamajai, Krekenava, Leliūnai, Naujamiestis, Salakas, Šilalė, Šilutė, Švėkšna, Viešintos		

Registro pavadinimas	Registas I manuale	Registas II manuale	Registas III manuale	Registas pedaluose
4 pėdų registrai				
<i>Dolce 4'</i>		Alanta, Debeikiai, Panevėžys		
<i>Flauto dolce 4'</i>		Kamajai		
<i>Fugara 4'</i>		Kamajai, Krekenava		
<i>Flėte 4'</i>	Debeikiai, Krekenava, Naujamiestis, Panevėžys, Salakas, Švėkšna	Akmenė, Alanta, Viešintos		Krekenava
<i>Flėten Principal 4', Principalflėte 4'</i>		Debeikiai, Garliava		
<i>Principal 4', Oktave 4', Prestant 4'</i>	Akmenė, Alanta, Debeikiai, Garliava, Kamajai, Krekenava, Leliūnai, Naujamiestis, Pakražantis, Panevėžys, Salakas, Šilalė, Švėkšna, Viešintos	Naujamiestis (Prest), Salakas (Prest)		Naujamiestis
<i>Principal 4'</i>		Kamajai		
<i>Quintatėn 4'</i>				
<i>Rohrflėte 4'</i>		Krekenava, Naujamiestis, Salakas		
<i>Flauto traverse 4', Traversflėte 4'</i>		Leliūnai, Pakražantis, Panevėžys, Šilalė, Švėkšna		
<i>Viola d'amour 4'</i>			Panevėžys	
2 2/3 pėdų registrai				
<i>Gemshornquinte 2 2/3'</i>		Garliava		
<i>Quintflėte 2 2/3'</i>		Kamajai		
2 pėdų registrai				
<i>Nachthorn 2'</i>		Garliava, Kamajai		
<i>Waldflėte 2'</i>		Naujamiestis		
<i>Violino 2'</i>			Panevėžys	
Sudėtiniai registrai				
<i>Mixtur 2 2/3' (2') 2-4 fach</i>	Akmenė, Alanta, Debeikiai, Kamajai, Krekenava, Leliūnai, Naujamiestis (3-5 fach), Pakražantis, Šilalė, Šilutė, Švėkšna, Viešintos			
<i>Rauschquinte 2 2/3'+2</i>	Krekenava, Naujamiestis, Panevėžys, Salakas, Švėkšna			
<i>Progress harmon 2-3 fach</i>		Švėkšna		
<i>Cornett 3-5 fach (2-4f)</i>	Garliava, Panevėžys, Salakas (2-4f)	Krekenava, Naujamiestis, Šilalė		

Registro pavadinimas	Registras I manuale	Registras II manuale	Registras III manuale	Registras pedaluose
Liežuvėliniai registrai				
<i>Posaune 16'</i>				Alanta, Debeikiai, Garliava, Krekenava, Leliūnai, Naujamiestis, Panevėžys, Salakas, Šilalė, Švėkšna, Viešintos
<i>Clarinette 8'</i>		Alanta, Garliava, Švėkšna	Panevėžys	
<i>Euphon 8'</i>			Panevėžys	
<i>Oboe 8'</i>		Leliūnai, Panevėžys, Salakas, Viešintos		
<i>Schalmey 8'</i>		Alanta, Debeikiai, Kamajai, Krekenava, Leliūnai, Naujamiestis, Pakražantis, Panevėžys, Salakas, Šilalė		
<i>Trompete 8'</i>	Akmenė, Alanta, Debeikiai, Garliava, Kamajai, Krekenava, Leliūnai, Naujamiestis, Šilalė Panevėžys, Salakas, Švėkšna, Viešintos			

turėjo registrą *Principal 16'* (*Bordun 16'* perkeltas į antrą manualą). Salako bažnyčios vargonuose 16 pėdų registrai sudėlioti panašiai kaip Naujamiesčio vargonuose, tačiau pirmame manuale vietoj registro *Principal 16'* įkomponuotas *Gamba 16'*.

Nė vienas didesnis Goebelio instrumentas neapsiima be tipinių, pagrindinių registrų *Principal 8'*, *Principal 4'*, 3–5 eilių *Mixtur 2 2/3'* ar *2'* arba *Rauschquinte 2 2/3'+2'*. Pavyzdžiui, Naujamiesčio, Krekenavos ir Švėkšnos vargonų pirmame manuale panaudoti net abu pastarieji registrai. Salako, Garliavos bažnyčių ir Panevėžio katedros vargonų pirmame manuale vietoj *Mixtur* yra registras *Cornett*.

Visi aptariamieji Goebelio vargonai Lietuvoje turi bent vieną iš strykininių registrų *Gamba 8'*, *Fugara 8'* arba *Salicional 8'*. Naujamiesčio ir Viešintų vargonų dispozicijose yra po du šios grupės 8 pėdų registrus.

Beveik visi vargonai pirmame manuale turi vieną iš atviro ir aiškaus skambesio fleitinių registrų – *Koncertflöte 8'*, *Soloflöte 8'* arba *Hohlflöte 8'*. Minėtinos

fleitinių registrų tipologijos išimtytys – tai registras *Doppelflöte 8'* Švėkšnoje, *Jubalflöte 8'* Garliavoje³⁴; Krekenavos ir Salako vargonuose tokio tipo 8 pėdų fleitinių balsų pirmame manuale iš viso nėra.

Dauguma vargonų pirmame manuale turi kūginių vamzdžių registrą *Gemshorn 8'*, keliuose aptinkamas perpučiamo tipo registras *Flüte harmonique 8'*, gana dažnai naudotas 4 pėdų registras *Flöte*.

Antrame manuale daugiausia naudoti tylesni fleitiniai arba strykiniai registrai. Vietoj ryškių principinių registrų naudoti fleitiniai principalai *Principal amabile 8'* ir *Principalflöte 4'*, taip pat fleitiniai registrai dengtais vamzdžiais *Gedackt 8'*, *Quintatön 8'*, *Rohrflöte 8'* arba *4'*, perpučiamos fleitos registras *Traversflöte 4'*. Dažniausiai antrame manuale aptinkami tylūs strykiniai registrai *Aeoline 8'* ir *Vox coelestis 8'* bei

34 Šio registro vietoje dabar yra kitas registras. Gali būti, kad šis registras buvo numatytas, tačiau vargonai arba nebuvo baigti, arba jis neišliko. Iš esmės *Jubalflöte* ir *Doppelflöte* yra soliniai fleitiniai registrai, kurių vamzdžiai turi dvi burneles.

aiškaus skambesio *Salicional 8'*. Iš sudėtinių balsų minėtinas registras *Cornett 3–5 fach* bei *Progress harmon 2–3 fach*. Pastarasis registras panaudotas tik Švėkšnos bažnyčioje.

Visų vargonų pedalai turi tipinį registrą *Subbas 16'*, beveik visur aptinkamas *Principal 16'*. Gana tipiškai visi vargonai turi registrą *Cello 8'* arba *Violoncello 8'*, didesniuose instrumentuose yra *Flötenbass 8'* arba *Octavbass 8'*. Dalis vargonų pedaluose taip pat turi *Violon 16'* ir *Echobas 16'*³⁵.

Liežuvėliniai registrai

Beveik visų Goebelio vargonų pirmas manualas turi aiškų *pleno* naudojamą registrą *Trompete 8'*.

Antrame manuale beveik visi vargonai turi *Schalmey 8'*. Tačiau Alantos, Leliūnų, Panevėžio ir Salako vargonų antras manualas turi net po du liežuvėlinius registrus – tai *Schalmey 8'* ir *Clarinete 8'* arba *Oboe 8'*.

Visų didžiųjų vargonų pedaluose yra registras *Posaune 16'*.

Goebelio vargonuose galima išskirti keletą unikalų registrų. Tai:

Quintadena 16' – itin charakteringas nosinis skambesys, turi aiškų kvintos obertoną, vamzdžiai metaliniai. Šis registras, naudojamas kartu su kitais registrais, net ir nedideliuose vargonuose gali sukurti masyvų skambesį, kaip Akmenės bažnyčioje.

Doppelflöte 8' – itin retas registras, Lietuvoje išliko Švėkšnos bažnyčioje. Šio registro kiekvienas vamzdis turi po dvi burneles priešingose vamzdžio pusėse.

Gamba 16' – vienintelis žinomas šio registro 16 pėdų pavyzdys išliko Salako bažnyčioje. Įdomu tai, kad šių vargonų manualuose nėra registro *Principal 16'*, o prospekte sustatyti *Gamba* vamzdžiai.

35 Šis registras savo vamzdyno neturi ir yra tas pats *Subbas 16'*, skamba tyliau dėl paduodamo mažesnio oro kiekio.

[Akustinis] *Principalbass 16'* – Akmenės bažnyčios vargonuose aptiktas atvejis, kai vietoj 16 pėdų panaudotas 8 pėdų vamzdis su ant jo liemens pritvirtintu kvintos obertonu vamzdžiu. Skambėdami abu šie vamzdžiai vienu metu naudoja tą patį oro srautą, todėl jų garsas akustiškai susilieja ir skamba kaip 16 pėdų vamzdis.

IŠVADOS

Įvairiapusis išsimokslinimas (patirtis, įgyta įvairiose šalyse, vadovaujant skirtingiems meistrams), turtingos veiklos istorija leido Goebeliui įsitvirtinti tarp reikšmingiausių Lietuvos XX a. pirmos pusės vargondirbių. Jo dėka romantinių Lietuvos vargonų statyboje paplito Prancūzijos romantinių vargonų meistro korifėjaus Aristide'o Cavaillé-Collio sprendimai, kurių įtaką jis netiesiogiai patyrė dirbdamas pas pastarojo mokinius – pameistriaudamas pas Józsefą Angsterį Vengrijoje, bendradarbiaudamas su Maxu Terletzkiu bei perėmęs jo dirbtuvę Karaliaučiuje.

Pagal XX a. pirmoje pusėje Lietuvoje pastatytų didelių vargonų skaičių ir inovatyvių sistemų diegimą traktūroje Bruno Goebelio darbai pranoko Vilniaus vargonų meistro Juozapo Radavičiaus ar panevėžiečio Martyno Masalskio dirbtuvėse statytus instrumentus. Ir Radavičius, ir Masalskis dirbdino vargonus tik su mechanine traktūra. Tuo tarpu Goebelis savo instrumentuose diegdavo naujoves, jo naudota moderni pneumatinė traktūra atvėrė muzikuojantiems vargonininkams platesnes registrų panaudojimo galimybes griežiant net ir mažais vargonais: vieno mygtuko paspaudimu vos per sekundę buvo galima pereiti nuo tylaus *piano* prie vargonų *tutti*; buvo sukonstruoti mechanizmai, pneumatiškai sujungiantys kelių manualų ar manualų ir pedalo registrus, – tai suteikė galimybę groti lengva klaviatūra, nereikalaujančia tiek fizinės jėgos, kurios reikia griežiant, pavyzdžiui, barokiniais vargonais. Kad mažais vargonais būtų galima išgauti didžiųjų vargonų skambesio efektą, Goebelio

vargonuose buvo sukurtos *sub-* arba *superoktavinės* sankabos (pvz., dviejų manualų su pedalais vargonai Pakražančio bažnyčioje turi tik 9 registrus, tačiau įmontuotų sankabų dėka šio instrumento skleidžiamas garsas akustiškai išauga beveik dvigubai). Goebelio vargonuose buvo naudojamos išilginės oro skirstymo dėžės (beje, tokias oro skirstymo dėžes su kūgeliniais vožtuvėliais naudojo ir Masalskis).

Viena vertus, Goebelio dirbtuvės veiklos išplėtimas iki pramoninės gamybos lėmė vargonų kaip muzikos instrumento skambesio niveliaciją, kartojimąsi, vargonų dispozicijų supanašėjimą. Kita vertus, dėka dirbtuvės amatininkų pasiskirstymo darbais šis Karaliaučiaus meistras galėjo sėkmingai varžytis Lietuvoje kokybiškos vargondirbystės požiūriu. Pavyzdžiui, dauguma Radavičiaus XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje statytų vargonų darbų buvo atliekami netinkamoje vietoje – pačioje bažnyčioje ar gretimose patalpose. O Goebelio dirbtuvėje gaminamos vargonų detalės pasižymėjo tikslumu ir išbaigtumu, vieni meistras gamino metalinius, kiti – medinius vamzdžius, tretis – oro skirstymo dėžes, dar kiti – dupleks, atskirai jų grupė buvo montuotojai ir pan. Dirbtuvės veiklos efektyvumui įtakos turėjo ir jo vadovų kompetencija (minėtoji Goebelio sūnaus Alfonso 1938 m. apginta daktaro disertacija „Sąnaudų skaičiavimai vargondirbystės amate“).

Apibendrinant išlikusių Goebelio vargonų tyrimus galima teigti, kad Lietuvos vargonų istorijos kontekste, romantinių vargonų statybos tarpsnyje, šio meistro palikimas neabejotinai užima reikšmingą poziciją, jo kūrybinis braižas ir stilistiniai sprendimai atsiliepi vėlesnėse vargonų statybos tendencijose Lietuvoje.

ŠALTINIAI

- Alfonso Goebelio laiškas dėl atsiskaitymo už Akmenės bažnyčios vargonus, 1935 11 19, in: Akmenės bažnyčios archyvas.
Jono Goebelio vargonų taisymo dirbtuvės byla, in: KAA, f. 209, ap. 2, b. 5429, l. 1–25.
Lietuvos muzikos centro ir Jono Goebelio vargonų dirbtuvės reklaminis pranešimas, in: Kirdeikių bažnyčios archyvas.
Panevėžio kurijos dokumentai, in: LVIA, f. 1650, ap. 1, b. 97, l. 1–6.
Panevėžio kurijos dokumentai, in: LVIA, f. 1650, ap. 1, b. 97, l. 9.
Rytų Prūsijos vaizdų archyvas, [interaktyvus], [žiūrėta 2014-12-02], www.bildarchiv-ostpreussen.de: *Kapkaime dvaro Muzikos salė su vargonais* [016660], 1910–1925, Kapkeim, Schloß, Diele mit Orgel und Flügel; *Kapkaime dvaro rūmai* [016658], 1910–1925, Kapkeim, Schloß.

LITERATŪRA

- [?], „Orgelbaumeister Bruno Goebel 70 Jahre alt“, in: *Zeitschrift für Instrumentenbau*, Bd. 51, Leipzig, 1930–1931, p. 26–27.
Janca Jan, „Die ost-westpreussische Orgelbauerfamilie Goebel. Zum hundertjährigen Jubiläum der Firmengründung (mit zwei Werkverzeichnissen)“, in: *Beiträge zur Musikgeschichte Ostmittel-, Ost- und Südosteuropas*, Hrsg. von Hubert Unverricht, Sinzig: Studio, 1999, p. 199–224.
Mühleisen Christa, *Erinnerung an die weltberühmte Orgelbauanstalt Terletzki-Wittek in der Wilhelmstraße 56 in Elbing und Terletzki-Goebel in Königsberg*, [interaktyvus], [žiūrėta 2014-12-02], http://www.aefl.de/ordld/Terletzki-Wittek/terletzki_wittek.htm.
Povilionis Girėnas, *Vargondirbystės menas Lietuvoje: Nuo baroko iki klasicizmo. Vargonų katalogas. XVII a.–XIX a. I p.*, Vilnius: Savastis, 2009.
Povilionis Girėnas, „The activities of Lithuanian and Latvian organ builders in the Samogitian diocese in 1850–1920: history, traditions and heritage“, in: *Seeking Balance: Preservation, Use, Conservation*, Riga: Latvijas Restauratoru biedriba, 2014, p. 342–363.
Šeduikytė-Korienė Eglė, „Vakarų Europos vargonų statybos tendencijos Lietuvos vargondirbystėje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje: romantinių vargonų skambesio ypatumai“, in: *Menotyra*, t. 19 (Nr. 3), Vilnius: Lietuvos mokslų akademija, 2012, p. 217–229.

THE ORGANS OF THE MASTER
BRUNO GOEBEL (1860–1944)
FROM KÖNIGSBERG IN LITHUANIA:
THEIR HISTORY AND THE FEATURES
OF THE CRAFT OF ORGAN BUILDING

Girėnas Povilionis, Rima Povilionienė

SUMMARY

KEYWORDS: Bruno Goebel, romantic organ, organ of the Panevėžys Cathedral, Kapkeim, Neo-Gothic organ façade, *Quintadena 16'*, *Doppelflöte 8'*, *Gamba 16'*, *Principalbass 16'*.

The organ workshop headed by the organ builder Bruno Goebel (1860–1944), which operated in the first half of the 20th century in Königsberg, was one of the largest and most efficient in East Prussia. It simultaneously employed circa 40 masters and their apprentices. In total, they built approximately 300 organs of various sizes in Lithuania and the neighbouring countries. The organs built by Goebel's workshop that have survived until today can be found in Poland and Germany. In the territory of today's Lithuania, 45 organs were built in this workshop (see Table 1) from 1900 to 1943, of which eighteen have survived in full or in fragments.

Goebel began to build organs as an independent master at the age of 34, having accumulated a stylistically rich experience of organ building in twenty years (ca. 1875–1894), which included the organ building traditions of various countries (Poland, Germany, Switzerland, France and Austria–Hungary). In 1898, one of the leading Königsberg-based masters, Max Terletzki, offered Goebel to take over his workshop. In 1928, Goebel's son Hans opened “Hans Goebel's organ workshop” in Kaunas, which operated until 1934. By the number of large organs built in Lithuania in the first half of the 20th century and the introduction of innovative systems in organ building, Goebel's works surpassed other instruments built in Lithuania at that time.

Goebel's first organ in the territory of today's Lithuania was installed in the Evangelical Lutheran church in Plikiai in 1900; only the organ façade has survived until today.

However, the Panevėžys Cathedral contains an organ built by Goebbel a couple of years earlier (1898), one of the earliest organs by Goebel in general, which was transferred there in 1931 from the manor of the Eastern Prussian landowner Erbe Arnold Heubach in Kapkeim, the Königsberg district (German *Gut Kapkeim*; today, *Vishnyovoye / Вишнёвое*, Kaliningrad district); this fact is confirmed by several archival documents and a new piece of evidence published here for the first time – a photograph of the music hall of the Kapkeim manor with the organ from 1910–1925, held in the Image Archive of East Prussia (*Bildarchiv-Ostpreussen*, ill. 7). The date of building of this instrument, 1898, allows us to presume that it might have been one of the last organs built or initially built by Terletzki, while Goebel may have taken over to supervise the finishing works of building the organ.

To generalise, the following characteristic features of Goebel's organs should be mentioned: Neo-Gothic organ façades of various modifications, pneumatic tracker action of registers and keyboards; cone-valve chests with leather membranes, a separately mounted keydesk and a double-rise parallel bellows. Goebel's workshop in Königsberg produced all wooden and metal pipes and their parts with the exception of pipe reeds. In the organs built by Goebel in Lithuania, similar typical stoplists of romantic organs from that period prevail (the most typical registers are presented in Table 2); several unique registers representing the organ building style of this master are distinguished – *Quintadena 16'*, *Doppelflöte 8'*, *Gamba 16'*, and [acoustic] *Principalbass 16'*.